

УДК 355.237

Георгій Артюшин,
доктор педагогічних наук, доцент,
старший науковий співробітник,
завідувач спеціальної кафедри № 12
Навчально-наукового інституту
перепідготовки та підвищення кваліфікації
кадрів СБ України Національної академії
Служби безпеки України

СУЧАСНІ ВИМОГИ ДО ЗМІСТУ ТА РЕЗУЛЬТАТІВ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

Розглянута проблема визначення змісту сучасної професійної підготовки у військовій галузі. Здійснений аналіз сучасних вимог до визначення змісту та результатів освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах України. Показана зміна таких вимог у зв'язку із прийняттям нової редакції Закону України «Про вищу освіту». Обґрунтована важливість використання компетентнісного підходу при визначенні змісту військової освіти. Показані зміни у баченні кінцевих результатів освіти, принципи відбору та інноваційні вимоги до змісту військової освіти.

Ключові слова: вища військова освіта, вищий військовий навчальний заклад, зміст освіти, стандарт освітньої діяльності, стандарт вищої освіти, компетентнісний підхід.

Рассмотрена проблема определения содержания современной профессиональной подготовки в военной области. Проанализированы современные требования к определению содержания и результатов образовательной деятельности в высших военных учебных заведениях Украины. Показано изменение таких требований в связи с принятием новой редакции Закона Украины «О высшем образовании». Обоснована важность использования компетентностного подхода при определении содержания военного образования. Показаны изменения в видении конечных результатов образования, принципы отбора и инновационные требования к содержанию военного образования.

Ключевые слова: высшее военное образование, высшее военное учебное заведение, содержание образования, стандарт образовательной деятельности, стандарт высшего образования, компетентностный подход.

The problem of determining the content of current training in the military field has been revealed. The current requirements to determine the content and

results of educational activities in higher military educational institutions in Ukraine have been analyzed. The importance of competency approach use in determining the content of military education has been grounded. The changes in vision outcomes of education, principles of selection and innovative content requirements of military education have been showed.

Key words: *higher military education, higher military educational institution, educational content, the standard educational activities in higher education, competence approach.*

Постановка проблеми. Сучасне життя в Україні відрізняється напруженістю та динамічністю. Країна вимушена не тільки відстоювати свою політичну та економічну незалежність, а й намагатись модернізувати усі сфери життя для швидшого подолання потужної кризи. Значна модернізація відбувається і в освітній галузі. У 2014 році був прийнятий Закон України «Про вищу освіту» [14]. Серед низки нововведень пропонуються й суттєві зміни у стандартах вищої освіти. Так, статтями 9 та 10 цього Закону визначено поняття «стандарт освітньої діяльності», «стандарт вищої освіти». *Стандарт освітньої діяльності* визначається як сукупність мінімальних вимог до кадрового, навчально-методичного, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення освітнього процесу вищого навчального закладу і наукової установи. *Стандарт вищої освіти* визначається як сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності вищих навчальних закладів і наукових установ за кожним рівнем вищої освіти в межах кожної спеціальності. Стандарти освітньої діяльності та вищої освіти за кожною спеціальністю розробляє центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки з урахуванням пропозицій галузевих державних органів, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади, і галузевих об'єднань організацій роботодавців та затверджує їх за погодженням з Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

Стандарт вищої освіти визначає вимоги до *освітніх* (освітньо-професійних та освітньо-наукових) *програм*, що включають обсяг кредитів ЄКТС, необхідних для здобуття відповідного ступеня вищої освіти; перелік компетентностей випускника; нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання; форми атестації здобувачів вищої освіти; вимоги до наявності системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти; вимоги професійних стандартів (у разі їх наявності). На основі цих програм ВНЗ за кожною спеціальністю розробляє *навчальний план*, який визначає перелік та обсяг навчальних дисциплін у кредитах ЄКТС, послідовність вивчення дисциплін, форми проведення навчальних занять та їх обсяг, графік навчального процесу, форми поточного і підсумкового контролю, а також *робочий навчальний план* на кожний навчальний рік, що затверджується

керівником вищого навчального закладу.

Таким чином, принципово змінюється підхід до визначення стандартів вищої освіти. Як зазначає одна з розробників цього закону, Голова Комітету з питань науки та освіти Л. Гриневич: «Одна з найважливіших новацій нового Закону – надання вищим навчальним закладам реальної автономії в академічних питаннях. Державними стандартами, які, відповідно до Закону, мають затверджуватися Міністерством освіти і науки, можуть визначатися лише вимоги до результатів навчання. Ніяких ОКХ і ОПП, ніяких нормативних дисциплін. ВНЗ самостійно укладають освітні програми (освітньо-професійні та освітньо-наукові), в яких зазначаються заплановані результати навчання, розподіл навчального часу між видами занять, перелік навчальних дисциплін. Саме освітні програми є об'єктом акредитації. Закон встановлює вимоги до освітніх програм: відповідність державним стандартам, а за наявності – і професійним стандартам. Навчальні плани, програми навчальних дисциплін – все це тепер у компетенції виключно вищого навчального закладу. Відповідно до повноважень ВНЗ відносяться і питання науково-методичного забезпечення вищої освіти – відтепер право рекомендувати до друку підручники та посібники матимуть лише вчені ради ВНЗ» [6].

Ці зміни мають стосуватись усіх сфер вищої освіти, у тому числі військової, яка є складовою частиною державної системи освіти. Водночас, є й певні особливості. Зокрема, керівництво системою військової освіти здійснює спеціальний відомчий орган військового управління. Відповідно, саме цей орган має встановлювати стандарти освітньої діяльності у військовій галузі та стандарти вищої військової освіти, що мають бути враховані при розробці освітніх програм та навчальних планів за кожною конкретною військовою спеціальністю у вищому військовому навчальному закладі (ВВНЗ).

Таким чином, сьогодні стає актуальним обґрунтування сучасних вимог до визначення змісту та результатів освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі обґрунтування змісту освіти і навчання присвячено багато наукових та навчально-методичних праць. Основні вимоги до змісту освіти і професійної підготовки визначені в працях В. П. Беспалька [3], А. О. Вербицького [4], В. С. Ледньова [9]. Проблеми стандартизації професійної освіти досліджували В. І. Байденко [2], В. О. Кузнецов [8], Т. Ю. Морозова [10], Н. Г. Ничкало [12] В. Л. Петренко [13] та ін. Обґрунтування змісту військової освіти здійснюється у працях А. М. Зельницького [7], М. І. Нещадима [11], С. П. Сегеди [15] та ін. Останнім часом актуалізувались питання запровадження компетентнісного підходу до професійної підготовки загалом та до професійної військової підготовки зокрема (І. С. Азаров [1], В. Д. Галкіна [5]). Водночас, розробка стандартів

вищої військової освіти досі не отримала достатнього наукового обґрунтування.

Мета статті. У статті буде здійснений аналіз сучасних вимог до змісту та результатів освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах України.

Виклад основного матеріалу дослідження. В основі діяльності будь-якої освітньої системи закладаються певні нормативи, які втілюються у сукупність нормативних документів, що у межах цієї системи отримують статус законів, тобто є обов'язковими для виконання. Саме вони визначають характер і перебіг подій, що складають процес функціонування як освітньої системи у цілому, так і освітньо-виховні дії окремих її учасників. У свою чергу, на базі вихідних нормативних документів (I рівня, тобто тих, що складаються першими) розробляються документи II, III і т.д. рівнів. Кожний із цих рівнів, маючи певний резерв кількісної та якісної варіативності, у тому числі вплив думок і уподобань своїх розробників, обов'язково повинні відтворювати основні смислові блоки вихідного документу.

Таким вихідним нормативним документом для системи вищої військової професійної освіти до останнього часу була освітньо-кваліфікаційна характеристика (ОКХ) спеціаліста відповідного профілю. Будучи, водночас, і вихідним документом, і відображенням кінцевого результату (а отже, метою діяльності системи за цим напрямом підготовки), саме освітньо-кваліфікаційна характеристика складала основу наступного проектування і планування основних складових навчально-виховного процесу: навчально-професійної програми, навчально-тематичних планів, змісту навчальних предметів, міжпредметних зв'язків, вибору навчальних технологій, цінностей і пріоритетів діяльності окремих викладачів, еталонів оцінювання навчальних досягнень та ін.

Прийняття у 2014 р. Закону України «Про вищу освіту» зумовлює необхідність перегляду змісту нормативних документів із визначення змісту військової освіти і навчання. Основними документами I рівня будуть виступати стандарт освітньої діяльності у військовій галузі та стандарти вищої військової освіти, II рівня – освітні програми та навчальні програми підготовки за певними військовими спеціальностями, III рівня – робочі навчальні плани і програми.

У зв'язку із запровадженням компетентнісного підходу у вищу військову освіту змінилося й бачення її кінцевих результатів. Традиційні описи у вигляді широковідомих знань, умінь, навичок (так званих ЗУНів) вже не можуть задовольняти запити і вимоги практики. Виникнення компетентнісного підходу якраз і було обумовлено необхідністю розширити категоріальний апарат опису результатів професійної підготовки, додати до його складу необхідні інтегративні якості, у першу чергу, світоглядні й особистісні. Водночас, ці зміни досі здійснюються досить неефективно. Цікава і результативна ідея – перевести ОКХ з

традиційного переліку знань і умінь – на професійні компетентності і компетенції на практиці виявилась надмірно важкою. Адже зміст і форми результату професійної підготовки як цілісної системи важко піддаються структуруванню і формалізації. Передусім, проблемним залишається саме тлумачення категорій компетенцій та компетентностей. Різними дослідниками по-різному показано їх співвідношення, зміст, способи опису тощо. Ще більші проблеми виникають при визначенні змісту структури компетентностей і компетенцій. Є підходи, де у кожному компетентності вводяться знання, уміння і навички, особистісні якості. Тут з'являється питання щодо того, чи можна вважати завдання формування особистісних якостей лише прерогативою певного навчального предмету. Адже більшість з них є інтерпредметними, вони закріплюються лише за умов створення єдиної освітньо-виховної системи з відповідними наскрізними завданнями формування інтегративних якостей. Водночас, є значна кількість прихильників виокремлення особистісного розвитку в окрему – особистісну (або інакше – психологічну) компетентність. Тоді всі завдання особистісного формування майбутнього фахівця фактично доручаються психолого-педагогічним дисциплінам, а викладачі інших предметів фактично отримують право ігнорувати завдання формування особистісних професійно-значущих якостей. Тому доцільним є вивчення досвіду наукового обґрунтування компетентного підходу до вищої військової освіти.

Зокрема, П. В. Стефаненко пропонує розглядати в основі методичного підходу до формування компетентностей військових фахівців модель багатомірної структури компетенцій [16, с. 82]. Ця модель включає такі групи компетенцій: когнітивні компетенції, що охоплюють знання, отримані при навчанні, або засновані на індивідуальному досвіді і саморозвитку; функціональні компетенції, які включають характеристики того, що фахівець може зробити і здатний продемонструвати у визначеній професійній області; соціальні компетенції, до яких відносяться здібності до пошуку, аналізу й оцінки можливих шляхів саморозвитку, самостійному формуванню вимог і обмежень в особистому, трудовому і громадському житті, розвитку навичок вибору і реалізації життєвих планів; метакомпетенції, що характеризують здатність фахівця переборювати непевність, сприймати зауваження керівників і робити правильні висновки з критичних зауважень керівництва чи колег.

Також потребує подальшого обґрунтування теорія розробки змісту вищої військової освіти. М. І. Нещадим визначає основні принципи формування змісту військової освіти [11, с. 348]:

- втілення парадигми військової освіти в її змісті;
 - урахування освітніх запитів і потреб особистості в межах сучасної концепції військової освіти;
 - об'єктивізації: відповідності змісту освіти об'єктові діяльності та функціям, що їх належить виконувати військовим фахівцям;
-

- багаторівневості: наступності і доступного ускладнення змісту освіти в умовах багаторівневості підготовки військових фахівців;
- синхронізації: збалансованого узгодження у навчальних планах і програмах загальноосвітньої, професійно-орієнтованої, військово-спеціальної та військово-наукової підготовки фахівців;
- взаємодії, взаємозумовленості складових і компонентів змісту військової освіти;
- варіативності: вибору змісту освіти під час конструювання військово-педагогічного процесу за певними освітніми моделями та відповідними технологіями;
- зростання наукової місткості змісту освіти: підвищення ролі наукового обґрунтування досліджень змісту освіти, адекватних рівнів суспільних та військових знань;
- конструктивності: збереження попереднього позитивного досвіду щодо змісту освіти, його переосмислення та інтегрування в нове ціле на сучасних світоглядних і методологічних засадах.

Таким чином, визначаються вимоги до збільшення науковості, системності і варіативності освіти, її відповідності як зовнішнім вимогам, так і індивідуальним потребам суб'єктів навчання.

У світі сучасних світових загроз та складної військово-політичної ситуації сьогодні має відбуватись перегляд структури військової освіти. В. М. Телелим та Ю. І. Приходько зазначають, що «потребують наукового обґрунтування, системного підходу та оптимізації такі важливі завдання в структурі безпеки і оборони держави, як визначення переліку спеціальностей (спеціалізацій) від тактичного до оперативно-стратегічного рівнів, за якими мають готуватися військові фахівці» [17, с. 206]. Відповідно дослідники висувують такі вимоги до побудови моделі сучасного військового фахівця та змісту освіти: розробка на системних, компетентнісних засадах; врахування національних інтересів, потреби у забезпеченні національної безпеки держави.

Також варто надати змісту вищої військової освіти виразнішої інноваційної складової. І. В. Толок і Ю. І. Приходько [18, с. 266–267] вважають, що потрібно переходити на нову дидактичну систему в підготовці військових фахівців із вищою освітою, що потребує оптимізації структури і змісту підготовки військових фахівців у відповідності із досвідом бойової та оперативної підготовки військ (сил), з психолого-фізіологічними можливостями тих, хто навчається; розроблення нового покоління стандартів військової освіти на основі компетентнісного підходу; застосування інформаційно-комунікаційних, особистісно-розвивальних, інноваційних технологій, інтегрованих навчальних середовищ, тренажерів тощо.

Вивчення існуючих поглядів на зміст сучасної військової освіти дозволяє узагальнити основні вимоги до змісту та результатів освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах України:

1. В основу обґрунтування змісту вищої військової освіти має бути
-

покладений компетентнісний підхід, що припускає розробку компетентнісних моделей підготовки військових фахівців.

2. Потребують наукового обґрунтування та чіткого визначення методологічні засади розробки таких компетентнісних моделей, що мають включати чіткий понятійний апарат, визначені підходи до формулювання професійних компетентностей та компетенцій, алгоритми їх визначення, структуру компетенцій тощо.

3. Зміст вищої військової освіти має відповідати принципам науковості, системності і варіативності, її відповідності як зовнішнім вимогам, так і індивідуальним потребам суб'єктів навчання.

4. Структура військової освіти має включати перелік спеціальностей (спеціалізацій), що відповідає національним інтересам, потребам у забезпеченні національної безпеки держави.

5. Варто збільшити інноваційну складову змісту вищої військової освіти за рахунок врахування сучасних інформаційно-комунікаційних, особистісно-розвивальних, інноваційних технологій професійної та навчально-пізнавальної діяльності.

Висновки і перспективи. Наведені позиції є лише загальним переліком можливих сучасних вимог до змісту вищої військової освіти. Разом з тим вже у такому вигляді вони показують, наскільки складною є проблема проектування сучасного змісту професійної підготовки у військовій галузі. У подальших дослідженнях пропонується здійснювати обґрунтування теоретичних та методичних засад визначення стандартів вищої військової освіти та конкретних складових змісту військової освіти за компетентнісним підходом у певних галузях та спеціальностях військового навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азаров І. С. Компетентнісний підхід до підготовки майбутніх офіцерів збройних сил України / І. С. Азаров // Наука і освіта. – 2014. – № 2. – С. 55–59.
2. Байденко В. И. Компетентностный подход к проектированию государственных образовательных стандартов высшего профессионального образования (методологические и методические вопросы) : метод. пособие / В. И. Байденко. – М. : ИЦПКПС, 2005. – 114 с.
3. Беспалько В. П. Стандартизация образования: основные идеи и понятия / В. П. Беспалько // Педагогика. – 1993. – № 5. – С. 16–25.
4. Вербицкий А. А. Компетентностный подход и теория контекстного обучения / А. А. Вербицкий. – М., 2004. – 223 с.
5. Галкіна В. Д. Компетентнісний підхід як методологічна основа професійної підготовки військових фахівців / В. Д. Галкіна // Військова освіта. – 2014. – № 1. – С. 59–65.
6. Гриневич Л. Крок до реформ у вищій освіті / Л. Гриневич. –

- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.useti.org.ua/uk/news/1593/liliya-grinevich-krok-do-reform-u- vicshij-osviti.html>.
7. Зельницький А. М. Національна рамка кваліфікацій вищої освіти у формуванні змісту військової освіти / А. М. Зельницький, О. О. Пашкова // Вісник Національного університету оборони України : збірник наук. праць. – К. : НУОУ, 2012. – № 5 (30). – С. 52–56.
 8. Кузнецов В. О. Про міжнародну стандартну класифікацію освіти / В. О. Кузнецов, В. І. Латишева, В. Л. Петренко // Проблеми освіти. – К. : ІЗМН, 1997. – С. 3–11.
 9. Леднев В. С. Содержание образования : учеб. пособие / В. С. Леднев. – М. : Высш. шк., 1989. – С. 69.
 10. Морозова Т. Ю. Погляд на освітні стандарти крізь призму компетентнісного підходу / Т. Ю. Морозова // Проблеми освіти. – 2005. – Вип. 46. Ч. 2. – С. 73–79.
 11. Нецадим М. І. Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика : монографія / М. І. Нецадим. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2003. – 852 с.
 12. Ничкало Н. Г. Стандарти професійної освіти: сучасні підходи // Державні стандарти професійної освіти: Теорія і методика / Н. Г. Ничкало. – Хмельницький : ТУП, 2002. – С. 14–33.
 13. Петренко В. Л. Стандарти вищої освіти у контексті Болонського процесу: історія, сучасний стан, перспективи / В. Л. Петренко // Проблеми освіти. – К., 2005. – С. 66–104.
 14. Про вищу освіту : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 37-38. – С. 2004. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
 15. Сегеда С. П. Національна рамка кваліфікацій і формування змісту освіти військових фахівців / С. П. Сегеда, О. О. Рибчук // Військова освіта . – 2013. – № 2. – С. 147–154.
 16. Стефаненко П. В. Методичний підхід до формування компетентнісної моделі військових фахівців / П. В. Стефаненко // Наукові праці ДонНТУ. Серія: «Педагогіка, психологія і соціологія». – № 2 (14). – 2013. – С. 79–84.
 17. Телелим В. М. Підготовка військових фахівців у контексті сучасних форм і видів збройної боротьби / В. М. Телелим, Ю. І. Приходько // Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка . – 2013. – Вип. 42. – С. 198–210.
 18. Толлок І. В. Підготовка військових фахівців з вищою освітою: інноваційні підходи / І. В. Толлок, Ю. І. Приходько // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології . – 2013. – № 6. – С. 259–269.